

■ **The Challenges of Implementing Urban Plans in Iran**
Hamid Pourhossein Roshan, PHD (corresponding author)

Urban Planning and Design, Tarbiat Modares University, Tehran

Mohammad Reza Pourjafar, PhD

Professor, Faculty of Arts, Tarbiat Modares University

Sedigheh Aliakbari

MA, Urban Design, Qazvin Islamic Azad University

Five decades after the initiation of urban development plans in Iran, these plans still face various challenges to implement and succeed. Using a performance-based evaluation approach, this research seeks to identify the most important challenges for urban development plans in Iran. The methodology of this study is qualitative, with data collected using non-reactive (archival records), interview techniques and measures. To analyse the data and finalise theory, Grounded Theory method was used. Based on Qualitative Sampling, Typical Case Sampling and Theoretical Saturation criteria, the opinions of 30 urban planning experts have been used, and their perceptions about the success of urban plans were studied and analysed. Using Grounded Theory and coding the data, the final eight core categories extracted from the original findings. The core of this paper is to draw attention to the country's local, social and economic contexts in participatory procedures of planning, which covers other major categories and reminds us of the importance of considering socio-economic context, institutionalising Iranian society, and making use of stake-holders' participation.

Keywords: Urban plans, Performance-based approach, Implementability, Grounded theory.

تبیین چالش‌های تحقق‌پذیری طرح‌های شهری در ایران

حمید پورحسین روشن^۱

محمد رضا پورجعفر^۲

استاد دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه تربیت مدرس

صدیقه علی اکبری^۳

دریافت: ۲۴ اسفند ۱۳۹۸
پذیرش: ۲۴ مرداد ۱۳۹۹
(صفحه ۱۲۸ - ۱۱۱)

کلیدواژه‌گان: طرح‌های شهری، ارزیابی عملکردمحور، تحقق‌پذیری، نظریه داده‌بنیاد.

چکیده

با وجود اینکه پنج دهه از شروع طرح‌های توسعه شهری در ایران می‌گذرد، این طرح‌ها هنوز با مسائل متعددی در زمینه تحقق‌پذیری و موفقیت روبه‌رو هستند. در این تحقیق با بهره‌گیری از رویکرد ارزیابی عملکردمحور به این پرسش پاسخ داده می‌شود که مهم‌ترین چالش‌های تحقق‌پذیری طرح‌های توسعه شهری در ایران، چیست. روش‌شناسی پژوهش کیفی است و داده‌های کیفی در این مطالعه با استفاده از روش مصاحبه و سنج‌های غیرواکنشی (ثبت‌های آرشیوی) گردآوری شدند. به منظور تجزیه و تحلیل اطلاعات و بیان نظریه نهایی از روش «نظریه داده‌بنیاد» استفاده شده است. بر اساس روش نمونه‌گیری کیفی، نمونه‌گیری مورد نوعی، و نیز معیار اشباع نظری، از نظرات ۳۰ نفر از صاحب‌نظران عرصه شهرسازی در این مطالعه بهره گرفته شده و ادراک آن‌ها نسبت به موفقیت طرح‌های شهری بررسی و تجزیه و تحلیل شده است؛ با استفاده از روش «نظریه داده‌بنیاد» و کدگذاری داده‌ها، هشت مقوله هسته نهایی از یافته‌های اولیه استخراج شدند. «مقوله هسته» در این بررسی «توجه به بسترهای بومی و اجتماعی و اقتصادی کشور در فرایند مشارکتی تهیه طرح» است که سایر مقولات عمده را در بر

می‌گیرد و با پاسخ‌های به‌دست‌آمده ضرورت نگاه به زمینه‌های اجتماعی-اقتصادی و نهادسازی در جامعه ایران و بهره‌گیری از مشارکت ذی‌نفعان گوشزد شده است.

مقدمه

در ایران عدم تطابق بین طرح‌ها و توسعه شهری واقعی مشهود است. کشور ایران دارای حدود ۵۰ سال سابقه رسمی برنامه‌ریزی توسعه شهری است. برنامه‌ریزی در خلال این مدت به تبعیت از شرایط اقتصادی، اجتماعی، و سیاسی همواره با تغییرات و دگرگونی‌های فراوانی همراه بوده و فراز و فرودهای بسیاری داشته است. علی‌رغم گذشت بیش از پنج دهه از نظام برنامه‌ریزی شهری کشور، راهبرد مشخصی بر فرایند برنامه‌ریزی کشور حاکم نبوده و برنامه‌ها از نظر جامعیت، رویکردهای منطقه‌ای-بخشی، حدود و ثغور تفصیل برنامه‌ها، و نگاه سیاست‌گذاران و تصمیم‌گیران همواره دستخوش تغییر بوده است. طرح‌های توسعه شهری اسناد هدایت نحوه توسعه

۱. نویسنده مسئول، دکتری شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، گروه شهرسازی، دانشگاه تربیت مدرس.
hamid.pourhosein@modares.ac.ir
2. pourja_m@modares.ac.ir
۳. کارشناس ارشد شهرسازی، گروه شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد قزوین.
hengame.aliakbari@gmail.com
com

پرسش‌های تحقیق پرسش اصلی:

مهم‌ترین چالش‌های پیش رو و تاثیرگذار بر عدم موفقیت طرح‌های توسعه شهری در ایران چیست؟

پرسش‌های فرعی:

۱. چالش‌های موجود در زمینه تهیه طرح‌های توسعه شهری کدامند؟

۲. دلایل تحقق نیافتن این طرح‌ها چه بوده است؟

۳. چه مشکلاتی در شهرسازی کشور در حیطه تحقق‌پذیری طرح‌های توسعه شهری وجود دارد؟

۴. چه راهکارهایی به منظور رفع مشکلات تحقق‌پذیری این طرح‌ها می‌توان عرضه کرد؟

۴. نک: مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران، «شاخص‌ها و معیارهای ارزیابی طرح جامع تهران».

۵. نک: عزت‌الله مافی و دیگران، «بررسی تغییرات و میزان تحقق کاربری اراضی شهری شهر اسفراین طی دهه‌های ۱۳۸۰ و ۱۳۹۰».

۶. نک: محمود جمهیری و دیگران، «نظام اجرایی حلقه مفقوده برنامه‌های شهری در ایران، تحلیلی بر نظام اجرایی طرح‌ها و برنامه‌های توسعه شهری».

۷. نک: اسماعیل علی‌اکبری و همکاران، «بررسی روش‌شناسی طرح‌های توسعه شهری در ایران».

۸. نک: محمد مهدی عزیزی و سینا شهاب، «کاربرد انتقال حقوق توسعه (TDR) به عنوان سازوکار تحقق‌پذیری طرح‌های توسعه شهری؛ نمونه موردی: شهر کاشان».

شهرها هستند که مدیران شهری را قادر می‌کنند که، با نگاهی بلندمدت، در پی برساختن چشم‌اندازی مطلوب از شهر باشند. نکته حایز اهمیت در این میان میزان پیشرفت در مسیر تحقق طرح در هر دوره زمانی است.^۴ به بیان دیگر طرح‌های توسعه شهری به منزله یک سند اساسی سامان‌دهی در شهر نیازمند معیارها و شاخص‌هایی است که بتوانند نشان دهند در هر لحظه در چه مختصاتی نسبت به چشم‌انداز طرح قرار گرفته‌اند و چه میزان از اهداف آن را محقق کرده‌اند. برنامه‌ریزی فرایندی مستمر است که با تهیه طرح خاتمه نمی‌یابد، بلکه از طریق ارزیابی اقدامات و تصمیم‌گیری‌ها مجدداً ادامه می‌یابد. فقدان ارزیابی در فرایند برنامه‌ریزی عامل ناآگاهی از نتایج طرح و دستاورد آن بوده است. امری که در برنامه‌های توسعه شهری در کشور ما از آن غفلت شده است و می‌تواند دلیلی محکم و واضح بر تحقق نیافتن برنامه‌های توسعه باشد.^۵ با وجود انتقادات متعدد از تهیه و اجرای طرح‌های توسعه شهری، به موضوع اجرا کمتر پرداخته شده است. اجرایی بودن طرح شهری به تنهایی کافی نیست و مانع تحقق طرح‌های توسعه شهری می‌شود؛ چراکه طرح نیازمند نظامی است که وظیفه اجرا، پیگیری، نظارت، و ارزیابی طرح را به طور کامل بر عهده داشته باشد، نبود این نظام و ناکارآمدی آن از دلایل اصلی تحقق نیافتن طرح‌ها است.^۶ طرح‌های توسعه شهری مهم‌ترین ابزار سامان‌دهی کالبدی شهرها است و انواع اقدامات و صدور انواع مجوزهای عمرانی بر اساس آن‌ها انجام می‌شود؛ اما موفقیت این طرح‌ها همواره مورد سؤال و تردید بوده است؛ زیرا این طرح‌ها نه تنها در تحقق اهداف مورد نظر ناکام بوده‌اند، بلکه در مواردی خود مشکلات جدیدی را نیز ایجاد کرده‌اند.^۷ طرح‌های توسعه شهری در ایران و نیز در سایر نقاط جهان دارای کارکرد مناسب و مورد انتظار برنامه‌ریزان، مدیران شهری، و مردم نبوده است و غالباً درصد بسیار کمی از پیشنهادهای آن‌ها تحقق می‌یابد.^۸

به طور معمول، معیارها و شاخص‌های ارزیابی میزان تحقق طرح‌های توسعه شهری در خود طرح تعریف می‌شوند. در نتیجه سنجش میزان تحقق طرح بر اساس فرایند و معیارهایی صورت می‌گیرد که هم‌زمان با تصویب طرح تصویب شده‌اند. به زعم سعیدنیا مطالعات بر روی دلایل تحقق نیافتن طرح‌های توسعه شهری در کشور نشان می‌دهد که نگاه محصول‌گرا به طرح‌های شهری و مشخص نکردن فرایند نظارت و ارزیابی و بازنگری موجب منطبق نشدن

از دیدگاه صاحب‌نظران حوزه شهرسازی و از طریق روش تحلیل کیفی بررسی گردد و این موضوع روشن شود که صاحب‌نظران حوزه شهرسازی در زمینه تحقق‌پذیری این طرح‌ها چه درک و فهمی دارند و چگونه نسبت به این مسئله جهت‌گیری می‌کنند. پرسش اصلی این مطالعه حول این محور است که چالش‌های تحقق‌پذیری طرح‌های توسعه شهری در ایران چیست و افراد مورد مطالعه (صاحب‌نظران حوزه شهرسازی) این مسئله را چگونه درک، فهم، و تبیین می‌کنند. با اتخاذ روش‌شناسی نظریه داده‌بنیاد، در این مطالعه همچنین دستیابی به نظریه و مدل نظری داده‌محور پیگیری می‌شود و بنابراین هدف پژوهش حاضر نظریه‌آزمایی نیست، بلکه نظریه‌سازی است.

۱. انواع طرح‌های توسعه شهری

به طور کلی، هدف مشترک برنامه‌های شهری هدایت توسعه و تحول شهری در آینده از طریق تصمیم‌گیری، شواهد، و اقدامات است؛ اما طرح‌های شهری، از نظر اهداف و محصولات نهایی، فرایندی که توسط آن‌ها تهیه شده‌اند، و سازوکارهایی که برای تحقق اهداف مورد نظر استفاده می‌شوند، متفاوت هستند. الکساندر و فالودی استدلال می‌کنند که دو نوع اصلی ایدئال از طرح‌های شهری وجود دارد که به طور گسترده اولین و آخرین این ایده‌های برنامه‌ریزی را منعکس می‌کنند: برنامه‌های پروژه‌محور^۹ و برنامه‌های استراتژیک^{۱۱} برنامه‌های پروژه‌محور دارای عناصر برگرفته از برنامه‌های کالبدی یا بلوپرینتی هستند، که بیشتر روی اهداف کالبدی و محتوای تحولات شهری متمرکز شده‌اند^{۱۲}. آن‌ها حاوی راهنمایی‌ها و پیشنهادات دقیق‌تری برای توسعه محلی به منظور اطمینان از کیفیت بالای شهری هستند و بنابراین آینده‌ای از پیش تعیین‌شده برای توسعه شهری را به تصویر می‌کشند (جدول ۱). از آن‌ها انتظار می‌رود تأثیر تعیین‌کننده‌ای بر واقعیت توسعه شهری داشته

پیشنهاد‌های طرح‌ها با رویدادهای جدید و ایستایی بیش از حد این طرح‌ها شده است؛ به‌علاوه شیوه مناسبی برای تعیین میزان اجرا شدن طرح توسعه به طور ساختارمند و مستمر وجود ندارد و عمده ارزیابی‌های تحقق طرح‌های توسعه شهری به صورت ارزیابی پس از اجرا انجام شده است.^۹

یکی از اقداماتی که می‌تواند در جریان اصلاح روندهای نادرست و مشکلات طرح‌های توسعه شهری مورد توجه باشد، ارزیابی طرح‌های توسعه شهری است؛ زیرا با نگاهی نقادانه به چگونگی تهیه، اجرا، و محتوای طرح‌ها می‌توان مسائل و مشکلات را شناخت و راهکارهایی را برای جلوگیری از شدت یافتن مسائل تدارک دید.

مسئله مورد بررسی این مطالعه و سؤال اصلی آن است که مهم‌ترین چالش‌های پیش رو و تأثیرگذار بر عدم موفقیت طرح‌های توسعه شهری در ایران چیست؟ در این خصوص به منظور پاسخ به سؤال اصلی تحقیق، سؤالات فرعی در چهار زمینه مطرح است: چالش‌های موجود در زمینه تهیه طرح‌های توسعه شهری کدامند؟ دلایل تحقق نیافتن این طرح‌ها چه بوده است؟ چه مشکلاتی در شهرسازی کشور در حیطه تحقق‌پذیری طرح‌های توسعه شهری وجود دارد؟ چه راهکارهایی به منظور رفع مشکلات تحقق‌پذیری این طرح‌ها می‌توان عرضه کرد؟

به طور کلی می‌توان اذعان داشت که دو نوع اصلی و ایدئال از طرح‌های توسعه شهری وجود دارد که به طور گسترده اولین و آخرین این ایده‌های برنامه‌ریزی را منعکس می‌کنند: برنامه‌های پروژه‌محور و برنامه‌های استراتژیک. همچنین ارزیابی طرح‌های توسعه شهری را می‌توان به رویکردهای مبتنی بر انطباق و عملکرد تقسیم کرد. از آنجاکه در رویکردهای ارزیابی عملکرد محور از روش تحلیل کیفی استفاده می‌شود، در این تحقیق به ارزیابی برنامه‌های پروژه‌محور بعد از اجرای طرح‌ها پرداخته و سعی می‌شود با بهره‌گیری از ارزیابی «رویکرد عملکرد محور» چالش‌های پیش روی طرح‌های توسعه شهری

۹. احمد سعیدنیا، کتاب سبب (راهنمای شهرداری‌ها)، ص ۱۲۰.
10 Project-Oriented Plan.
11. Strategic Plan

۱۲. نک:

E.R. Alexander & A. Faludi,
"Planning and Plan
Implementation
: Notes on Evaluation
Criteria".

بلکه کم‌وبیش تأکید بر یک نوع خاص دارند. به احتمال زیاد برنامه‌ها جنبه‌های هر دو نوع را در بر می‌گیرد و این دو نوع باید مکمل یکدیگر باشند (جدول ۱). «برنامه‌های پروژه‌محور» و «برنامه‌های استراتژیک» در بعضی مواقع در یک سند به طور مشترک وجود دارند.

۲. انواع طرح‌های توسعه شهری در ایران

طرح‌های توسعه شهری را می‌توان برنامه‌های توسعه در حوزه مکانی دانست. در ایران انواع طرح‌های توسعه شهری بر اساس موضوع، مقیاس، هدف، و زمان متفاوت هستند. سازوکار برنامه‌ریزی کشور ایران به مانند هر می است که در رأس هرم برنامه‌ریزی ملی یا کلان قرار دارد و چارچوب خط مشی‌های اصلی را برای سطوح پایین هرم تعیین می‌کند. برنامه‌ریزی در سطح ملی حاوی استراتژی تحقق رفاه مادی کشور در کوتاه و میان و بلندمدت است. در این گونه برنامه‌ریزی بیشتر بر اعمال سیاست‌های رشد ملی بدون تعهد به رعایت ویژگی‌ها و نیازهای منطقه‌ای در کشور تأکید می‌شود. «آنچه در این گونه برنامه‌ریزی‌ها اولویت‌ها را مشخص می‌کند، سیاست‌ها و مصالح حکومت مرکزی است، نه نیازمندی‌های نواحی مختلف کشور»^{۱۷}. برنامه‌ریزی در سطح ملی این گرایش را دارد که در محتوا به شدت اقتصادی باشد. سطح پایین‌تر از برنامه‌ریزی ملی و برنامه‌ریزی محلی است که در واقع سطح میانه بین برنامه‌ریزی ملی و برنامه‌ریزی محلی است و خلأ بین سطح ملی و محلی را پر می‌کند برنامه‌ریزی منطقه‌ای فرایندی است در جهت تنظیم و هماهنگ کردن برنامه‌های مختلف اقتصادی-اجتماعی با نیازها و امکانات محلی، به بیان دیگر برنامه‌ریزی منطقه‌ای فرایندی است در جهت مشارکت مردم و مناطق در برنامه‌ها و فراهم آوردن موجبات برنامه‌ریزی از پایین به بالا در جهت انطباق برنامه‌های کلان ملی با ویژگی‌های ناحیه‌ای. این نوع برنامه‌ریزی از لحاظ عامل جغرافیا و فضا وجه مشترک فراوانی

باشند. برنامه‌ریزی پروژه‌محور به طرح‌های کالبدی منتهی می‌شود که با سایت و زمین مورد نظر انطباق دارند. به این معنا، ارزیابی روند اجرای طرح یک منطق بسیار ساده دارد، که اندازه‌گیری انطباق بین آنچه در برنامه بیان می‌شود و نتایج فیزیکی / مکانی آن است^{۱۳}. برنامه‌های استراتژیک با برنامه‌های پروژه‌محور بسیار متفاوت هستند. در این طرح‌ها به منافع متنوع، تأثیرات بازار، و سایر عوامل در سیستم‌های پیچیده شهری توجه می‌شود. به همین ترتیب، این برنامه‌ها در نظر گرفته شده‌اند تا با شرایط پویا توسعه شهری انعطاف‌پذیرتر و سازگارتر باشند. آن‌ها شامل موارد گسترده‌تری از اهداف «اجتماعی و اقتصادی» و همچنین مسائل «کالبدی» می‌شوند. «پیوستن» به تعداد زیادی از بازیگران به ایده اصلی برنامه‌های استراتژیک تبدیل می‌شود^{۱۴}. رویکرد استراتژیک ممکن است به صورت تصویری به یک سری بیانیه‌های سیاست یا صورت‌جلسه منجر شود. ویژگی مشترک برنامه‌های استراتژیک این است که آن‌ها فقط به صورت کلی و اساسی پیشنهادهای توسعه را نشان می‌دهند. وضعیت آینده توسعه مکانی در برنامه‌های استراتژیک معمولاً تا حدودی «باز» است. بنابراین برای برنامه‌های استراتژیک مفهوم «اجرا»^{۱۵} از نظر توسعه نه‌تنها کاملاً مطابق با یک طرح بسیار کم‌اهمیت است، بلکه باید به کاربرد برنامه‌های استراتژیک در تصمیم‌گیری و روند توسعه زمین نیز توجه شود^{۱۶}. بعید است که برنامه‌ها به‌وضوح یکی از این دو نوع یا دیگری باشند،

عناوین	برنامه‌ریزی پروژه‌محور	برنامه‌ریزی استراتژیک
هدف	فیزیکی	تصمیمات
اثر متقابل	تا زمان تصویب	مداوم
آینده	نزدیک	دور
زمان	محدود به مرحله	متمرکز روی مسئله
شکل	طرح فیزیکی	تصمیم/سیاست
اثر	محدود	چارچوب مرجع

۱۳ نک:

H. Mastop & A. Faludi, "Evaluation of Strategic Plans: The Performance Principle".

۱۴ نک:

V. Nadin, "The Emergence of the Spatial Plannig Approach in England".
15. Implementation.

۱۶ نک:

Mastop & Faludi, ibud.

۱۷. تورج دانشور، طرح‌ریزی کالبدی و برنامه‌ریزی منطقه‌ای در ایران، ص ۵۸.

جدول ۱. دو نمونه از برنامه‌ریزی توسعه شهری، ماخذ:

Faludi, "The Performance of Spatial Planning", p. 318.

۱۸. همان، ص ۷۱.

۱۹. نک:

P. Tiffany, *Engage without Borders-USA, Planning, Monitoring, Evaluation and Learning Program*.

۲۰. نک:

P. Pinho, et al, "Designing a New Planning Approach".

۲۱. نک:

H. Rossi, et al, *Evaluation: A Systematic Approach*.

۲۲. نک:

P. Pinho & V. Oliveira, "Evaluation in Urban Planning: Advances and Prospects".

23 conformance-based approach.

24. performance-based approaches

۲۵. نک:

L. Laurian, et al, "Evaluating Plan Implementation: A Conformance-Based Methodology"; L. Tian & T. Shen, "Evaluation of Plan Implementation in the Transitional China: A Case of Guangzhou City, Master Plan".

۲۶. نک:

S. Barrett & C. Fudge, *Policy and Action: Essays on the Implementation of Public Policy*; A. Faludi, "The Performance of Spatial Planning".

شده است. در ارزیابی پس از اجرا، که در پایان فرایند اجرای برنامه اتفاق می‌افتد، بر اثرات برنامه تمرکز می‌شود. در این نوع از ارزیابی کل فرایند تهیه و اجرای برنامه بررسی می‌گردد و قضاوتی از موفقیت آن عرضه می‌شود.^{۲۲}

ارزیابی طرح‌های توسعه شهری را می‌توان به رویکردهای مبتنی بر انطباق^{۲۳} و عملکرد^{۲۴} تقسیم کرد. رویکرد مبتنی بر انطباق روی ارتباط مستقیم (یعنی سطح انطباق) بین برنامه‌ها و خروجی‌های مکانی تمرکز دارد.^{۲۵} رویکردهای مبتنی بر عملکرد بیشتر به نتایج و نقش برنامه در فرایند توسعه شهری مربوط می‌شوند.^{۲۶}

با این حال، همان‌طور که کینزن می‌گوید، پژوهشگران همیشه از اصطلاحات مطابقت و عملکرد به طور مداوم استفاده نکرده‌اند، و در تعاریف خود اجماع مشخصی ندارند.^{۲۷}

اگرچه نتایج طرح‌ها در فرایند ارزیابی بسیار مهم به نظر می‌رسد، پرسمن و وایلداوسکی استدلال کردند که «برنامه‌ها در همه جا شکست می‌خورند، اگر بر اساس نتایج قضاوت شوند».^{۲۸} بنابراین توجه به هر دو مفهوم انطباق و نتیجه در بطن ارزیابی برنامه‌ریزی و موارد مرتبط با آن‌ها بسیار ضروری به نظر می‌رسد. ارزیابی باید شامل فرایندی چرخشی همراه با گسترشی متعادل در طی زمان باشد و باید بر جوانب مختلف برنامه‌ریزی (سیاست‌ها، برنامه‌ها، فرایندها، نتایج) تمرکز داشته باشد و باید اطلاعاتی را فراهم کند که بتواند پویایی برنامه‌ریزی را ایجاد کند.^{۲۹}

از سویی دیگر، تحولات قابل توجه بسیاری در شهرنشینی سریع شامل توزیع مجدد مکانی، افزایش جمعیت، و گسترش شهرهای بزرگ بر پیچیدگی زیاد روابط برنامه‌ریزی و عمل آن افزوده است.^{۳۰} تحت این شرایط در حال تغییر، تقاضا برای عمل برنامه‌ریزی، بخصوص برنامه‌ریزی اجرایی، به طور چشمگیری افزایش یافته است و با تقویت مکانیسم‌های بازار و دخالت ذی‌نفعان بیشتر تقویت شده است.^{۳۱} در حال حاضر

با آمایش سرزمین دارد و این دو نوع برنامه‌ریزی باید به صورت مکمل و در کنار هم انجام شوند.^{۳۸} پایین‌ترین سطح برنامه‌ریزی نوع برنامه‌ریزی محلی است که در اینجا نقش برنامه‌ریزی شهری و روستایی غالب است. این طرح‌ها در وضع موجود کشور بر اساس مقیاس به این شرح هستند:

– **مقیاس ملی:** طرح جامع سرزمین، طرح کالبدی ملی- منطقه‌ای

– **مقیاس منطقه‌ای:** طرح توسعه عمران جامع ناحیه‌ای، طرح مجموعه شهری، طرح سامان‌دهی سکونتگاه‌های روستایی

– **مقیاس محلی:** طرح جامع شهری، طرح هادی شهری، طرح تفصیلی شهری، طرح بهسازی، نوسازی، بازسازی و مرمت بافت‌ها، طرح سامان‌دهی سکونتگاه‌های غیررسمی، طرح آماده‌سازی توسعه‌های جدید شهری، طرح‌های ویژه، طرح طراحی شهری، طرح تفصیلی موضعی، طرح شهرهای جدید، طرح شهرک‌های جدید، و سایر طرح‌ها.

۳. انواع ارزیابی‌ها در زمینه موفقیت طرح‌های توسعه شهری

ارزیابی را سنجش کل‌گرایانه‌ای گویند که در مورد چگونگی موفقیت یا شکست طرح‌ها قضاوت می‌کند، این ارزیابی باید در مسیری اجرا شود که همه ذی‌مدخلان و ذی‌نفعان در هر جای ممکن درباره طرح و فرایند آن بیاموزند.^{۱۹}

جنبه یادگیری ارزیابی و فراهم آوردن امکان کاربست نتایج آن برای بهبود برنامه‌های موجود و آتی موجب کاهش هزینه‌ها می‌شود.^{۲۰}

هدف اصلی ارزیابی کمک به تصمیم‌گیرندگان برای ایجاد سیاست‌های اجتماعی جدید و ارزیابی میزان ارزش برنامه‌های آینده است.^{۳۱} ادبیات نظری ارزیابی برنامه‌ریزی این دیدگاه را نشان می‌دهد که مطالعه ارزیابی در حین و پس از اجرا کمتر انجام شده است، درحالی‌که ارزیابی پیش از اجرا بیشتر انجام

۲۷. نک:

K. Kinzen, "Missed Connections: A Critical Analysis of Interconnections between Public Participation and Plan Implementation Literature".

۲۸. نک:

J.L. Pressman & A.B. Wildavsky, *Implementation: How Great Expectations in Washington Are Dashed in Oakland: or, Why it's Amazing those Federal Programs*.

۲۹. نک:

Pinho & Oliveira, "Measuring Success in Planning (Developing and Testing a Methodology for Planning Evaluation)".

۳۰. نک:

J. Friedmann, *China's Urban Transition*; Idem, "Four Theses in the Study of China's Urbanization".

۳۱. نک:

L. MA, "Urban Transformation in China, 1949 - 2000: A Review and Research Agenda".

۳۲. نک:

Healey, P. *The Implementation of Planning Policies and the Role of Development Plans*; R. Alterman & M. Hill, "Implementation of Urban Land Use Plans".

برنامه‌ریزی شهری در زمینه هدایت توسعه شهری آینده و تحقق اهداف آن با چالش‌های بسیاری روبه‌رو است. رابطه بین سیاست‌های برنامه‌ریزی و اجرای برنامه‌ها از سال ۱۹۷۰، به‌ویژه در ایالات متحده و انگلیس، در تئوری برنامه‌ریزی غربی مورد بررسی است. موضوع تحقق طرح‌ها، به دلیل دشواری‌های اجرای طرح در فرایند توسعه شهری، به طور فزاینده پیچیده‌تر شد.^{۳۲} مطالعات بسیاری در زمینه پیشرفت برنامه‌ها و سیاست‌ها بخصوص میزان تحقق‌پذیری آن‌ها صورت گرفت.^{۳۳} مستوپ و فالودی (۱۹۹۷) نقش گسترده‌تر برنامه‌ها را در نظر گرفتند و این سؤال را مطرح کردند که آیا عدم مطابقت برنامه‌ها و پیامدهای کالبدی واقعی در توسعه شهری در واقع به این معنی است که برنامه‌ها «ناکام» بوده‌اند. آن‌ها ابتدا برنامه‌های شهری را در انواع مختلف متمایز می‌کنند: برنامه‌های پروژه‌محور و برنامه‌های استراتژیک.^{۳۴} برنامه‌های پروژه‌محور طرح‌هایی از وضعیت نهایی در نظر گرفته‌شده از محیط کالبدی، از جمله اقدامات لازم برای دستیابی به آن حالت، عرضه می‌کنند و در مقابل در برنامه‌های استراتژیک با هماهنگی بسیاری از بازیگران سروکار دارند، بنابراین زمان‌بندی به جای یک محصول نهایی از اهمیت اصلی برخوردار است. «یک برنامه استراتژیک یک سابقه زودگذر از توافقاتی حاصل شده است...»^{۳۵} بنابراین می‌توان استدلال کرد که هر نوع برنامه باید روش‌ها و مکانیزم‌های ارزیابی خاص خود داشته باشد. رویکرد مبتنی بر انطباق با برنامه‌های پیش‌بینی‌شده متناسب است. برنامه‌های استراتژیک، که بر پیوستن به بازیگران و منافع در روند توسعه متمرکز شده‌اند، ممکن است نیاز به یک رویکرد ارزیابی دیگر داشته باشند. در این زمینه، رویکرد مبتنی بر عملکرد برای ارزیابی برنامه‌های استراتژیک تدوین شده است. به نظر می‌رسد رویکرد مبتنی بر عملکرد برای ارزیابی ما از طرح‌های توسعه شهری، که تمایل به ویژگی‌های استراتژیک بیشتری دارند، مناسب‌تر است. هدف از ارزیابی اجرای طرح به طور کلی درک «آنچه در واقع در

سطح سیاست‌ها اتفاق می‌افتد» است.^{۳۶}

از رویکرد مبتنی بر عملکرد اغلب وقتی برنامه‌ها به منزله چشم‌انداز در نظر گرفته می‌شوند، استفاده می‌شود و بر نقش برنامه‌ها در تصمیم‌گیری متمرکز می‌گردد.^{۳۷}

ارزیابی باید شامل تجزیه و تحلیل در مورد رابطه برنامه‌ها و نتایج مکانی، بودجه مربوطه، سیاست‌ها، ابزار برنامه‌ریزی سیستم که از اجرای برنامه پشتیبانی می‌کند، نحوه حکمرانی شهری، و همکاری بین ذی‌نفعان درگیر باشد.^{۳۸} ارزیابی در مورد «موفقیت»^{۳۹} برنامه‌ها است، اما معیارهای موفقیت متفاوت خواهد بود، بنابراین فرایند ارزیابی برای دو نوع متفاوت پیش‌گفته از «برنامه‌های شهری» متفاوت است. آن‌ها از نظر محصولات نهایی، اهدافشان، تعامل بین بازیگران درگیر در هنگام تهیه برنامه، و تأثیر بر پیشرفت‌های آینده متفاوت هستند. آن‌ها مکانیسم‌های مختلفی برای تحقق اهداف خود دارند و فرایندهای اجرای این نوع برنامه‌ها متفاوت است. در نتیجه رویکردهای ارزیابی اجرای طرح متفاوت است.^{۴۰} باید توجه کرد که برنامه‌های «استراتژیک» و «پروژه‌محور» ممکن است در یک سند مشهود باشند، بنابراین ارزیابی یک طرح نیاز به دو رویکرد دارد. به طور کلی «رویکرد مبتنی بر انطباق» برای ارزیابی اجرای برنامه‌های پروژه‌محور، که محور تحویل خروجی‌های خاص هستند، مناسب تلقی می‌شود.

در نتیجه، در این رویکرد فرض بر این است که برنامه‌ها با موفقیت انجام می‌شوند، اگر اولاً خط مشی‌های آن‌ها اجرا شود و ثانیاً، در صورت وجود نتایج، این نتایج با مفاد برنامه مطابقت داشته باشد.^{۴۱}

برای پرداختن به رابطه بین نتایج و مفاد برنامه‌ریزی چند اصطلاح دیگر پیشنهاد شده است. به طور مثال، آبرانتز و همکاران در تجزیه و تحلیل اینکه آیا پویایی کاربرد زمین در کلان‌شهر لیسبون مربوط به تخصیص کاربری اراضی در برنامه‌های جامع شهری است، از اصطلاح «انطباق» استفاده

استراتژیک روند واقعی تعامل و ارتباط بین بازیگران است، به گونه‌ای که اهداف و اقدامات بین آن‌ها توافق می‌شود.^{۵۳} به طور مشابه، از منظر رویکرد مبتنی بر عملکرد، هدف از فرایند اجرا نه تنها اجرای سیاست است، بلکه همچنین تجزیه و تحلیل آنچه در واقع در فرایند طرح اتفاق می‌افتد نیز هست.^{۵۳} «فرایند»^{۵۴} به همان اندازه «نتیجه»^{۵۵} مهم است. همچنین، اجرای یا استفاده از برنامه‌های استراتژیک شامل پالایش اهداف برنامه‌ریزی است که باید ارزیابی شود.^{۵۶} ایده اصلی رویکرد برنامه‌ریزی استراتژیک دستیابی به اجماع بین بازیگران درگیر است، نه اینکه اطمینان حاصل شود که واقعیت توسعه شهری با طرح‌های ثابت مطابقت دارد. به این معنا، تحولات شهری که با برنامه مطابقت ندارند (ممکن است متناسب با شرایط محلی یا کاملاً خارج از نتایج پیش‌بینی شده باشد که می‌توان آن را ناسازگاری نامید)، الزاماً با عدم اجرای برنامه برابر نیست (جدول ۲). در ارزیابی مبتنی بر عملکرد معمولاً از روش‌های «تحلیل کیفی»^{۵۷} استفاده می‌شود. به طور کلی، رویکرد مبتنی بر عملکرد به دو دلیل در مقایسه با رویکرد مبتنی بر انطباق بسیار متمایز است. اول، هنگام ارزیابی برنامه‌های استراتژیک، ابهامات به طور کامل در نظر گرفته می‌شود. بنابراین، موفقیت در اجرای طرح پیروزی محسوب نمی‌شود. دوم، اهمیت نقش گسترده‌تر یک طرح بر «فرایند» و پویایی آن تأکید دارد، نه اینکه طرح به منزله یک «محصول» ایستا ارزیابی شود. به این ترتیب، فرایند پویا به مفهوم اصلی ارزیابی برنامه‌های استراتژیک تبدیل می‌شود.

کرده‌اند.^{۴۳} لانگ و همکاران اصطلاح «اثربخشی» را عرضه کرده‌اند و این برای پرداختن به ناهمگونی فضا-زمانی اثرات برنامه‌های طرح جامع شهر پکن در گسترش شهری در هنگامی است که تأثیر برنامه‌ریزی به همراه سایر نیروها (مثلاً اقتصادی) تجزیه و تحلیل شود.^{۴۴}

در فرایندهای اجرای برنامه‌های پروژه‌محور، سیاست اولویت اول قلمداد می‌شود و به طور متوالی تصحیح می‌شود و به واژه دستورالعمل ترجمه می‌شود؛ زیرا سلسله‌مراتب را به سمت عاملین در پایین حرکت می‌دهد. رویکرد مبتنی بر انطباق با اجرای برنامه فرض می‌کند که تدوین و اجرای برنامه از الگوی فرایند منطقی پیروی می‌کند که در آن برنامه‌ها مستقیماً برای هدایت توسعه شهری آینده استفاده می‌شود.^{۴۴} این رویکرد «به پیوند بین برنامه‌ها و توسعه واقعی شهر (نتایج فضایی)^{۴۵}» متمرکز است.^{۴۶} هسته اصلی این رویکرد «انطباق»^{۴۷} و «سطح انطباق»^{۴۸} است. عدم انطباق به معنای عدم اجرا است و به بیان دیگر اهداف اصلی سیاست در روند تحریف شده است. نمونه روش‌های ارزیابی مبتنی بر انطباق را می‌توان به مواردی مانند «مدل‌های هم‌پوشانی شبکه»^{۴۹} که معمولاً در بررسی میزان تحقق‌پذیری کاربری‌های شهری استفاده می‌گردد و «مدل‌های ارزیابی اجرای طرح»^{۵۰} خلاصه کرد. «رویکرد مبتنی بر عملکرد» برای ارزیابی اجرای برنامه‌های استراتژیک، که بیشتر «عمل‌محور» هستند، مناسب است. از نظر برنامه‌های استراتژیک، جدا کردن سیاست و اجرا (اقدامات) گمراه‌کننده است.^{۵۱} اجرای یک برنامه

۳۳. نک:

Laurian, et al, ibid; E. Talen, "Success, Failure, and Conformance: An Alternative Approach to Planning Evaluation".

۳۴. نک:

Faludi, ibid; H. Mastop, "Performance in Dutch Spatial Planning: An Introduction"; Mastop & Faludi, ibid.

۳۵. نک:

Mastop & Faludi, ibid.

۳۶. نک:

Barrett, "Implementation Studies: Time for a Revival? Personal Reflections on 20 Years of Implementation Studies".

۳۷. نک:

D. Guyadeen & M. Seasons, "Plan Evaluation: Challenges and Directions for Future Research".

۳۸. نک:

Y. Song & Y. Chen, A Guidebook to Plan Evaluation (in Chinese). 39. success.

جدول ۲. دو رویکرد برای ارزیابی تحقق‌پذیری طرح‌های توسعه شهری، مأخذ:

Cullingworth & Nadin, Town and Country Planning in the UK.

رویکرد مبتنی بر عملکرد	رویکرد مبتنی بر انطباق
طرح‌های استراتژیک	طرح‌های پروژه‌محور
فرایند از برنامه تا توسعه واقعی	پیوند بین برنامه‌ها و توسعه واقعی
در صورت استفاده یا مشورت در فرایند تصمیم‌گیری نیازی به رعایت دقیق نتیجه واقعی نیست.	اگر الگوهای توسعه به سیاست‌های آن پایبند باشند و اهداف خود را برآورده سازند.
عدم قطعیت و عدم انعطاف‌پذیری	فرایند برنامه‌ریزی عقلانی
تحلیل کیفی	تحلیل کمی

۴۰. نک:

E. Alexander, "Dilemmas in Evaluating Planning, or Back to Basics: What is Planning for?"

۴۱. نک:

W. Lyles, et al, "Local Plan Implementation: Assessing Conformance and Influence of Local Plans in the United States".

۴۲. نک:

P. Abrantes, et al, "Compliance of Land Cover Changes with Municipal Land Use Planning: Evidence from the Lisbon Metropolitan Region (1990-2007)".

۴۳. نک:

Y. Long, et al, "Spatiotemporal Heterogeneity of Urban Planning Implementation Effectiveness: Evidence from Five Urban Master Plans of Beijing".

۴۴. نک:

A. Wildavsky, *Speaking, Truth to Power: The Art and Craft of Policy Analysis*. 45. spatial outcomes.

۴۶. نک:

Laurian, et al, *ibid*. 47. compliance. 49. level of conformity. 49. grid overlay model. 50. PIE: Plan Implementation Evaluation model.

تصمیمات و اقداماتی که تعدادی از بازیگران قرار است طبق برنامه انجام دهند، معمولاً مهم‌ترین موضوعات تحلیلی هستند^{۵۸}. در این تحقیق سعی شده است از روش ارزیابی مبتنی بر عملکرد و به تبع تحلیل کیفی برای بررسی موفقیت طرح‌های شهری استفاده گردد.

۴. ارزیابی طرح‌های توسعه شهری در ایران

علی‌رغم اهمیت فراوان ارزیابی در فرایند تهیه طرح‌های توسعه شهری، این موضوع هنوز در کشور ما جایگاه واقعی خود را نیافته و ارزیابی تبدیل به جزئی از فرایند برنامه‌ریزی شهری نشده است. از مهم‌ترین اقدامات صورت گرفته در زمینه ارزیابی محتوایی طرح‌های شهری طرح ارزیابی برنامه‌های توسعه شهری در ایران است که از سوی سازمان برنامه و بودجه به مهندسين مشاور زیستا واگذار شد.^{۵۹} مطالعه دیگر تحقیقی است که مهندسين مشاور شارمند در اواخر دهه ۱۳۷۰ انجام داده‌اند که برای سنجش میزان تحقق‌پذیری طرح‌های تفصیلی چهار شهر انتخاب گردیده و مواردی نظیر سنجش جهات توسعه شهر، شبکه معابر، کاربری‌های مختلف شهری، و جمعیت بررسی شده‌اند.^{۶۰} نتایج مطالعه دلیر و همکاران در مورد بررسی عوامل مؤثر در ناکارآمدی طرح‌های جامع شهری ایران نشان داد که میان عدم وجود مدیریت واحد شهری، شیوه تهیه و اجرا و همچنین عدم دخالت مردم در تهیه طرح‌ها با ناکارآمدی آن ارتباط متقابل وجود دارد.^{۶۱} عزیزی و آراسته نیز تحقیقی مرتبط با ارزیابی برنامه‌های کاربری زمین در شهر لار انجام دادند که بر طبق نتایج این تحقیق اغلب پیشنهادات و پیش‌بینی‌های طرح جامع این شهر نادرست بود.^{۶۲} در مطالعه‌ای در زمینه ارزیابی طرح شهر لواسان و در سه زمینه کاربری، سطح اشغال، و تراکم رفیعی نشان داد که طرح مذکور در موارد یادشده چندان تحقق نیافته است، او دلایل این امر را نظارت ناکافی بر روند تغییر کاربری اراضی، بی‌توجهی شهروندان و مسئولان به منافع عمومی، و

ابهامات و خلأهای موجود در برنامه پیشنهادی دانسته است.^{۶۳} در تحقیق دیگری زنوز به دلایل عدم تحقق‌پذیری طرح‌های جامع شهری در تهران در ۴۵ سال گذشته پرداخته است، این دلایل این نقیصه را به کیفیت نازل مدیریت و حکمرانی شهری نسبت داده است. این کیفیت پایین در ابهام در قلمروی حقوقی مقامات محلی در ایران، نارسایی‌های موجود در نظام مالی شهرداری‌ها، و فقدان اثر بخشی، پاسخ‌گویی، و مشارکت در مدیریت شهری متجلی است.^{۶۴} در تحقیق حاضر، با بهره‌گیری از رویکرد ارزیابی عملکردمحور و استفاده از روش تحقیق کیفی، چالش‌های موفقیت طرح‌های توسعه شهری را در بستری گسترده‌تر و به صورت جامع‌تر بررسی می‌شود که از این منظر با تحقیقات گذشته تفاوت دارد.

۵. روش تحقیق

استفاده از ادبیات پژوهشی در تحقیق کیفی به دلایلی جدا از تحقیق کمی صورت می‌گیرد، محمدپور معتقد است این دلایل عمدتاً چنین هستند:

- ایجاد و تقویت حساسیت نظری در محقق

- درک عمیق‌تر مسئله تحقیق

- آشنایی با ابعاد مختلف مسئله و کارهای انجام‌شده درباره آن

- مشخص شدن سهم تحقیق و محقق در توسعه معرفت

- روشن شدن زمینه عمومی مطالعه و اشراف محقق بر کار پژوهشی.^{۶۵}

با توجه به اینکه هدف این تحقیق تبیین مهم‌ترین دلایل عدم تحقق طرح‌های توسعه شهری بود، روش‌شناسی کیفی روش‌شناسی غالب و روش نظریه داده‌بنیاد برای تجزیه و تحلیل داده‌ها انتخاب شد. مشارکت‌کنندگان این مطالعه را ۳۰ نفر از صاحب‌نظران حوزه شهرسازی تشکیل داده‌اند. برای انتخاب مشارکت‌کنندگان از روش نمونه‌گیری مورد نوعی استفاده شد. همه نظرات و دیدگاه‌ها وارد نمونه می‌شوند و این نمونه‌گیری

۵۱. نک:

B. Cullingworth & V. Nadin,
*Town and Country Planning
in the UK.*

۵۲. نک:

Pressman & Wildavsky, *ibid.*
53. Barrett & Fudge, *ibid.*,
p.10.
54. process.
55. outcome.

۵۶. نک:

Healey, *ibid.*
57. qualitative analysis.

۵۸. نک:

Mastop, *ibid.*

۵۹. نک: مهندسین مشاور زیستا.
طرح ارزیابی جامع شهری ایران
(مراغه، اراک، یزد، بندرعباس، شیراز،
زاهدان، رشت).

۶۰. نک: مهندسین مشاور شارمند.
شیوه‌های تحقق طرح‌های توسعه
شهری، جلد سوم.

۶۱. نک: کریم دلیر و همکاران،
«بررسی عوامل مؤثر در ناکارآمدی
طرح‌های جامع شهری ایران؛ مطالعه
موردی: طرح جامع تبریز».

۶۲. نک: محمد مهدی عزیزی
و مجتبی آراسته، «ارزیابی
تحقق‌پذیری پیش‌بینی‌های کاربری
اراضی و پیشنهادهای جهات توسعه
در طرح جامع شهر لار».

۶۳. نک: راضیه رفیعی، «ارزیابی
اجرا در برنامه‌ریزی کاربری زمین؛
مورد پژوهی: شهر لواسان».

۶۴. نک: زوز، «ارزیابی تحقق‌پذیری
طرح‌های شهری در تهران».

۶۵. احمد محمدپور، روش تحقیق
کیفی ضدروش، ص ۲۴۳.

در مطالعات کیفی مبتنی بر نظریه داده‌بنیاد، جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها به طور هم‌زمان انجام می‌شود تا به پیدایش نظریه مستقر در داده‌ها کمک کند. فعالیت اساسی در رویکرد نظریه داده‌بنیاد در حوزه تجزیه و تحلیل داده‌ها بیان شده است. روش‌های مورد استفاده در این رویکرد باعث تمایز آن از سایر رویکردها می‌شود. ساختار اصلی تحلیل داده‌ها در نظریه داده‌بنیاد بر مبنای سه شیوه کدگذاری است:

۱. کدگذاری باز،

۲. کدگذاری محوری،

۳. کدگذاری انتخابی؛

به زعم کوربین و اشتراوس مرحله اول «کدگذاری باز» است و به فرایند تحلیلی اطلاق می‌شود که طی آن مفاهیم اولیه و سپس مقولات عمده مبتنی بر آن‌ها شناسایی و خصیصه‌ها و ابعادشان در داده‌ها کشف می‌گردد. در دومین مرحله در واقع مرحله فرایند اتصال مقوله‌ها به یکدیگر، بر اساس خواص آن‌ها (زیرمقوله‌ها) است، این مرحله «کدگذاری محوری» نامیده می‌شود؛ زیرا کدگذاری در حول محور مقوله‌ای صورت می‌گیرد که مقوله‌ها را در سطح خصیصه‌ها و ابعاد به هم مرتبط می‌کند. سومین مرحله «کدگذاری انتخابی» است. این نوع کدگذاری فرایند یکپارچه‌سازی و پالایش مقوله‌ها در جهت خلق نظریه است. یکپارچگی مورد نظر در نتیجه تعامل تحلیلگر با داده به وجود می‌آید و یکی از دشوارترین مراحل کار است. محقق باید در داده‌ها غرق شود و به تعمق بپردازد تا بتواند پیوند بین مقوله‌ها را بیابد، آن‌ها را پالایش، با هم یکپارچه، و نهایتاً نظریه را استخراج کند.^{۶۸}

یافته‌های این پژوهش با بهره‌گیری از چارچوب‌های مطرح‌شده در روش کیفی و نظریه داده‌بنیاد بوده است، چنان‌که ۴ سؤال این پژوهش با استفاده از روش کیفی گردآوری داده‌ها پاسخ داده شده‌اند. این سؤالات نگاهی بر چالش‌های موجود در نظام شهرسازی و طرح‌های توسعه شهری کشور

باید تنوعی از ایده‌ها را برای تحلیل داشته باشد. در نهایت با استفاده از معیار اشباع نظری در مورد تعداد نمونه‌ها تصمیم‌گیری شد. بر اساس این معیار، زمانی که محقق به این نتیجه برسد که انجام بیشتر عملیات تحقیق اطلاعات بیشتری در اختیار وی نمی‌گذارد و صرفاً تکرار اطلاعات قبلی است، گردآوری اطلاعات را متوقف می‌کند. در پژوهش حاضر از روش نظریه داده‌بنیاد — که یکی از روش‌های تحلیل داده‌های کیفی است — به منظور تحلیل داده‌ها استفاده شد. نظریه داده‌بنیاد در سال ۱۹۶۷، توسط گلیرز و اشتروس، با انتشار کتاب کشف نظریه داده‌بنیاد به جامعه علمی معرفی و از آن استقبال فراوان شد. ایشان معتقدند که نظریه داده‌بنیاد یک روش استقرایی است و از داده‌هایی که به طور منظم از پژوهش اجتماعی به دست می‌آید، نظریه تولید می‌کند. به اعتقاد این دو اندیشمند در روش نظریه داده‌بنیاد، جمع‌آوری، تحلیل داده‌ها، و نظریه‌ای که احتمالاً به دست می‌آید با یکدیگر ارتباط نزدیکی دارند.^{۶۹} به زعم کوربین و اشتراوس محقق با نظریه‌ای پیش‌انگاشته، شروع نمی‌کند، ترجیحاً با حوزه‌ای از مطالعه شروع می‌کند و اجازه می‌دهد که نظریه به وسیله داده‌ها ظهور کند و خلق شود. آن‌ها ویژگی‌های نظریه داده‌بنیاد را به شرح زیر بیان داشته‌اند:

۱. مبتنی بر داده‌های متنی است، اما از داده‌های مشاهده‌ای نیز جهت تدوین و توضیح مفاهیم استفاده می‌کند.

۲. روشی استقرایی است.

۳. روشی برای نظریه‌سازی است و نه نظریه‌آزمایی.

۴. مبتنی بر یک سری مراحل کدبندی داده‌هاست که به عرضۀ یک مقوله هسته می‌انجامد.

۵. نظریه به دست‌آمده دارای سه بعد شرایط، تعاملات، و پیامدهاست.

۶. نظریه حاصله ایدئوگرافیک و موقعیتی است.

۷. معیار ارزیابی نظریه شاخص قابلیت اعتماد یا تأیید توسط افراد مورد مطالعه است.^{۷۰}

۶۶ نک:

B. Glaser & L. Strauss, *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*.

۶۷ نک:

J. Corbin & A. Strauss, *Basics of Qualitative Research: Techniques to Developing Grounded Theory*.

۶۸ نک:

Ibid.

جدول ۳. مفاهیم و مقولات استخراج شده از پرسش‌های پژوهش، تدوین: نگارندگان.

داشته است و با آن‌ها مؤلفه‌های مختلف موجود در شهرسازی ایران بررسی شده است. حوزه‌های مورد بررسی در سه زمینه عدم تحقق‌پذیری طرح‌های شهری، مشکلات و چالش‌های موجود در شهرسازی کشور، و چگونگی حل و برطرف کردن این مشکلات دسته‌بندی شد. داده‌های متنی و مصاحبه‌های گردآوری شده از ۳۰ نفر از صاحب‌نظران عرصه شهرسازی کشور و به صورت سطر به سطر برای استخراج مفاهیم اولیه کدگذاری باز شدند تا در نهایت مفاهیم به دست آمده برای هر سؤال در قالب یک سری مقولات محوری عرضه شوند. در مرحله کدگذاری محوری مقولات محوری با یکدیگر در ارتباط قرار گرفته‌اند و مقولات هر سؤال استخراج شده‌اند. سپس «مدل داده‌بنیاد» بر اساس مقولات و مقوله هسته در قالب سه بعد شریاطی، تعاملی، و پیامدی بازتبیین شده‌اند. در انتها «مقولات هسته» به دست آمده تحت عنوان «توجه به بسترهای بومی و اجتماعی و اقتصادی کشور در فرایند مشارکتی تهیه طرح» شناخته شد که، در ابعاد شریاطی و پیامدی، مدل نهایی این پژوهش را تشکیل داده‌اند.

۶. تحلیل و یافته‌ها

با توجه به سؤالات مطرح شده و جمع‌بندی مطالب، پاسخ‌های داده شده در قالب مفاهیم و مقولات مستخرج در «جدول ۳» آورده شده است. همچنین تعداد مفاهیم، مقولات، و مقوله هسته به تفکیک هریک از حوزه‌های مورد بررسی مشتق از سؤالات

حوزه مورد بررسی	تعداد مفاهیم استخراج شده	تعداد مقولات استخراج شده	مقولات هسته
چالش‌های موجود در زمینه تهیه طرح‌های شهری	۲۰	۵	عدم هماهنگی و هم‌پیوندی در روند معنایی و کارکردی طرح و عدم حضور استفاده‌کنندگان در مسیر طرح
عدم تحقق‌پذیری در زمینه اجرای طرح‌های شهری	۱۵	۳	نبود مدیریت درست و نبود سامان‌دهی زمانی و عملکردی مناسب در سطوح مختلف
مشکلات موجود در شهرسازی کشور	۲۲	۵	مدیریت ناپیوسته و عدم نهادسازی
حل و تسهیل مشکلات موجود	۲۰	۶	توجه به چستی‌های هنجارین مشارکتی و مدیریتی

پژوهش، مبتنی بر شناخت چالش‌های موجود در شهرسازی ایران و مشخصاً موفقیت طرح‌های توسعه شهری، عرضه شده است. در طول بررسی‌های پیش رو، با توجه به سؤالات تحقیق در چهار حوزه بررسی چالش‌های موجود در زمینه تهیه طرح‌های شهری، عدم تحقق‌پذیری در زمینه اجرای طرح‌های شهری، مشکلات موجود در شهرسازی کشور، و حل و تسهیل مشکلات موجود تعداد ۷۷ مفهوم با توجه به «جدول ۳» به دست آمد. در ادامه فرایند رسیدن به مقولات هسته و در نهایت مقوله هسته نهایی، با توجه به تکرار و نزدیکی مفهومی در مفاهیم پایه، تبیین و در «جدول ۴» عرضه گردیده است. این مفاهیم با توجه به مضامین موجود در نظرات صاحب‌نظران در مقولات شریاطی، پیامدی، و تعاملی دسته‌بندی شدند. این روند در طول گزینش‌ها و استنتاجات، در طول فرایند پژوهش مقولات هسته، تحقیق را شکل دادند که در نهایت با تحلیل و بررسی آن‌ها هسته اصلی و نهایی به دست آمد.

۷. شرایط علی و زمینه‌ای اثرگذار بر چالش‌های موجود در طرح‌های شهری

شرایط علی مؤثر بر چالش‌های موجود در طرح‌های شهری در نگاه صاحب‌نظران را می‌توان در سه مقوله هسته نگاه بومی، انعطاف‌پذیری محتوایی طرح، و نگاه تک‌بعدی و تمرکزگرا به طرح جست‌وجو کرد.

– نگاه بومی (ت ۱): نبود نگاه زمینه‌گرایانه، که بتواند با مقتضیات اقتصادی و اجتماعی خود را مطابقت دهد، یکی از عوامل مؤثر بر موفق نبودن طرح‌های شهری در کشور بوده است (A1-3 و A1-7). از سویی دیگر، نگاه از بالا به پایین در تهیه طرح‌ها و استفاده غیرمؤثر از مشارکت مردمی در آن، راه را برای تحقق‌پذیری این طرح‌ها سخت‌تر کرده است (A2-2 و A2-3 و A2-5 و).

– انعطاف‌پذیری محتوایی طرح (ت ۲): با نگاهی کاربردی به

جدول ۴. مفاهیم، مقولات، مقولات هسته‌نهایی و نوعیات مقولات و متعاقباً مقوله هسته پژوهش، تدوین: نگارندگان.

فرایند تهیه طرح‌های شهری در کشور بسیاری از مشکلات تهیه طرح‌ها در سلب بودن شرح خدمات تهیه طرح‌ها ریشه‌یابی شده‌اند (B1-9 و B1-4 و B1-1). با چنین نگاهی طرح‌ها برای پر کردن ظرف مشکلات اجرایی نیازمند یک مدیریت یکپارچه خواهند بود تا بتوان کاستی‌های ایجادشده در تهیه طرح‌ها را پوشش داد (B2-11 و B2-5 و B2-4). «ت ۲» گویای این نگاه است. نگاه تک‌بعدی و تمرکزگرا به طرح (ت ۳): با توجه به چگونگی‌های شکل‌گیری شهر، شاخص‌های رشد شهر سنجش و بررسی شدند. یکی از مهم‌ترین عوامل مؤثر بر رشد نامناسب شهری در چگونگی‌های تصمیم‌گیری و تصمیم‌سازی‌های مدیریت شهری نهفته است (C1-6 و C1-5 و C1-1). این روند با توجه به نبود تناسبات زمانی تهیه و اجرای طرح‌های شهری و فقدان هم‌زمانی نیازهای آن تشدید خواهد شد (C2-4 و C2-3). از سویی دیگر، نگاه کالبدگرایانه به شهر و رشد شهری روند فعال و انعطاف‌پذیر رشد شهری را با چالش مواجه کرده است (C3-5 و C3-3 و C3-1).

کد	نوع مقوله	مقولات هسته‌نهایی	مقولات پایه	مفاهیم پایه
A	شرایطی	نگاه بومی	نبود نظریه بومی / مشارکت نداشتن مردم در تهیه و اجرای طرح‌ها	فقدان طرح و برنامه‌های بومی / نبود مطابقت با ساختار اقتصادی و سیاسی ایران / بی‌توجهی به مشارکت مردم / عدم مشارکت حکمروایی خوب شهری / در نظرگیری حقوق شهروندی مشارکت مستقیم مردم / در نظرگیری خانوارها و بنگاه‌ها / عقب‌ماندگی در راه مشارکت عمومی / سازوکار برنامه‌ریزی در درون تشکیلات محیطی / عدم حضور نمایندگان منتخب مردم
B	شرایطی	انعطاف‌پذیری محتوایی طرح	عدم انعطاف‌پذیری شرح خدمات / فقدان مدیریت یکپارچه شهری	ساختار متمرکز و صلب‌مآبانه / عدم قابلیت تغییر / ناهمخوانی با مقتضیات مکانی و زمانی / فقدان ارتباط مناسب اجزاء شهری / فقدان مدیریت هماهنگ‌کننده در شهر / نبود نگاه سیستمی به شهر / هماهنگ نبودن سازمان‌ها و بخش‌ها با یکدیگر به صورت اجزایی از کل
C	شرایطی	نگاه تک‌بعدی و تمرکزگرا به طرح	نظام ناکارآمد و تصمیم‌گیری متمرکز / طولانی شدن زمان تهیه طرح‌ها / نگاه فیزیکی و کالبدگرایانه صرف به شهر	اقتدارگرایی / فقدان ساختار دموکراتیک / اعمال تصمیم‌گیری از بالا / نگاه از بالا به پایین فرایند طراحی / نبود متولی محلی / فقدان مفهوم درک جمعی در بطن جامعه / اقتدارگرایی دولتی / طولانی شدن بازه زمانی تهیه تا تصویب طرح / وجود بروکراسی / طرح در زمان استفاده برای مناسبات موجود در فضا مناسب نیست - توجه صرفاً فیزیکی- کالبدی به طرح / بر اساس عقل و خرد کاربردی نبودن / نگاه فیزیکی / نادیده گرفتن بعد کارکردی / راه حل اجرایی و عملیاتی
D	تعاملی	نگاه چندبعدی و فضایی به طرح	ناهماهنگی میان‌بخشی و ارتباط با طرح‌های بالادستی / بی‌توجهی به توسعه همه‌جانبه اجتماعی- اقتصادی شهر	سلسله‌مراتب / فقدان یکپارچگی در تهیه طرح / نبود ارتباط مناسب با ابعاد ملی و منطقه‌ای / ناهماهنگی سازمان‌های دخیل / بی‌توجهی به جنبه‌های اجتماعی و اقتصادی و فرهنگی / فقدان الگوی منظم و مشخص
E	تعاملی	بعد اجتماعی در اخلاقی طرح	توجه به ارزش‌ها و برنامه‌های هنجارین / استفاده از تجارب جهانی و بومی‌سازی آن	توجه به قشر آسیب‌پذیر / اثرات طرح روی شهر و شهروندان / توجه به شرایط محلی / بازگردان آرایه‌های مفهومی در طرح‌های موفق / هماهنگی نظریه‌های جهانی با اقتضانات فرهنگی موجود / استفاده از کیفیات جامعه محلی / نبود سرمشق مناسب برای اصلاح و تغییر / نهادسازی برای موفقیت طرح‌ها
F	تعاملی	فرایند طرح	درگیری طرح‌ها با اهداف نامرتب / بی‌توجهی به فرایند تهیه طرح / ناهماهنگی با شرایط و بسترهای اقتصادی- سیاسی شهر	تعیین هدف‌های عملیاتی / نبود اهداف راهبردی / نگاه تک‌بعدی به اهداف طرح‌ها - هدف تولید محصول / پرداختن به جنبه‌های محتوایی برنامه‌ریزی / بی‌توجهی به جنبه‌های روند کاری برنامه‌ریزی / نبود نهادهای حقوقی همگام با عمل برنامه‌ریزی / استفاده موردی از مباحث اقتصادی / استفاده نکردن از علم اقتصاد شهری / استفاده نکردن از آراء مخالف و دگراندیشان / استفاده از نظریات نوکلاسیکی / بی‌توجهی به اقتصاد در ایران
G	پیامدی	مشارکت مردمی	مشارکت مردم / وجود مشارکت و پاسخ‌گویی مدیریت	تکمیل ساختار کلی برنامه‌ریزی کشور / اصلاح اشتباهات / درگیر کردن ابعاد دگراندیشی / حرکت به سوی جامعه کثرت‌گرا / حقوق شهروندی / حرکت از مرحله حکومت به مرحله حکمروایی / پاسخ‌گویی به اشخاص تحت حکومت
H	پیامدی	ایجاد پیوستگی در روند طرح	پیوستگی و تداوم طرح / توجه جدی به رهیافت‌های مشارکتی در فرایند تصمیم‌سازی، تصمیم‌گیری / توجه به پیامدهای طرح	فقدان منابع مالی لازم / نبود نظارت بر اجرای طرح‌ها / نبود دوره‌های زمانی در اجرای طرح - استفاده از آراء مخالف / استفاده از هم‌اندیشی / سرچشمه گرفتن تصمیمات شهری از جانب شهروندان - توجه به تأثیرات طرح بر ابعاد گوناگون اجتماعی- اقتصادی شهر / هم‌راستا نبودن اثرات طرح با پیش‌بینی‌های صورت‌گرفته / همسو نبودن پیامدهای طرح با ظرفیت‌های خاص هر شهر

۸. کنش‌ها و راهبردهای اثرگذار بر طرح‌های شهری

به یکپارچگی در ابعاد مختلف اجتماعی و اقتصادی دست یابد (D2-3 و D2-1).

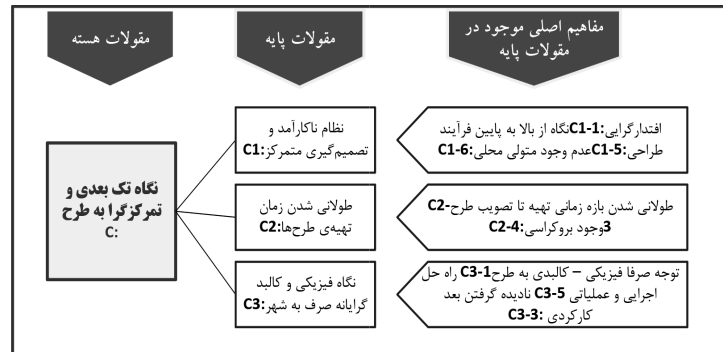
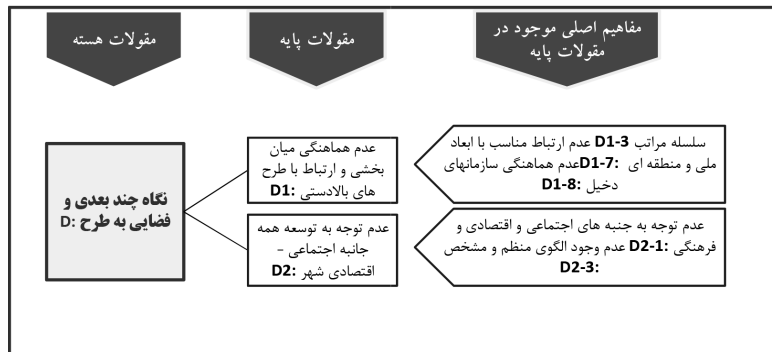
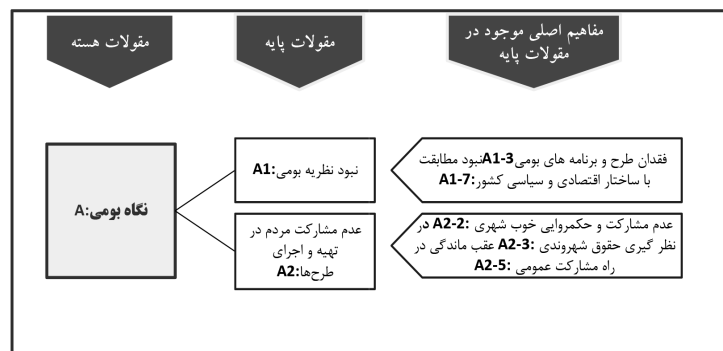
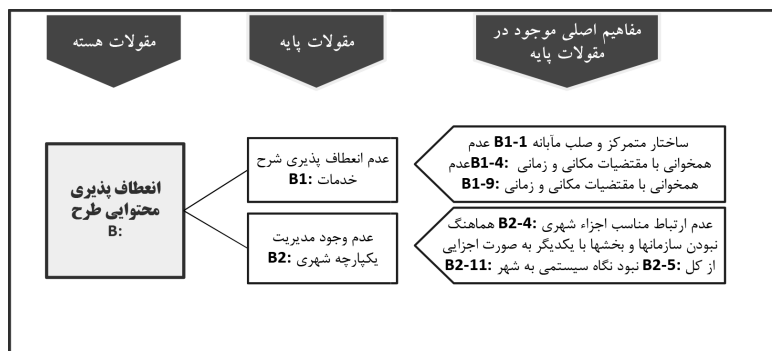
مشارکت مردمی (ت ۵): افزایش مشارکت مردم در طرح‌های شهری سبب‌ساز رشد هم‌اندیشی ساختارمند شهری خواهد بود (G1-7 و G1-4 و G1-3). این روند به سوی تغییر الگوهای تک‌محوری حرکت خواهد کرد. بدین ترتیب روندی از اصلاحات، پاسخ‌گویی‌ها، و اعمال نظرات همگانی در طرح‌ها دیده خواهد شد (G2-6 و G2-5 و G2-1).

فرایند طرح (ت ۶): در طول مسیر رسیدن به طرح نهایی گسستگی و نبود یکپارچگی موجود در روند طرح موجب ایجاد عناصر نامرتب با طرح می‌شود (F1-4 و F1-3 و F1-1). این روند موجب بی‌توجهی به فرایند مورد نیاز طرح و نبود یکپارچگی در رسیدن به طرح خواهد شد (F2-3 و F2-2). بدین ترتیب طرح‌های توسعه شهری در تأمین نیازمندی‌های اقتصادی و اجتماعی شهر

با توجه به بسترهای موجود برای رشد و اثرگذاری طرح‌های شهری بر روند توسعه مطلوب شهری، مقولاتی چون نگاه چندبعدی و فضایی به طرح، مشارکت مردمی، فرایند طرح‌ها، بعد اجتماعی و اخلاقی طرح، و ایجاد پیوستگی در روند طرح بسیار پراهمیت است و موفقیت طرح‌های شهری را تضمین می‌کند.

نگاه چندبعدی و فضایی به طرح (ت ۴): فقدان ارتباط هدفمند عوامل مؤثر در طرح یکی از چالش‌های اثربخش بر تهیه طرح‌های شهری بوده و هست. این ناهماهنگی از جزئی‌ترین بخش‌های موجود در فرایند طرح تا ارتباطات در ابعاد ملی را در بر می‌گیرد (D1-8 و D1-7 و D1-3). بدین ترتیب طرح مورد نظر توان ایجاد بعدی کل‌نگر را ندارد و نخواهد توانست که

ت ۱ (راست، بالا): نگاه بومی؛ طرح و پیشنهاد: نگارندگان.
 ت ۲ (چپ، بالا): انعطاف‌پذیری محتوایی طرح؛ طرح و پیشنهاد: نگارندگان.
 ت ۳ (راست، پایین): نگاه تک‌بعدی و تمرکزگرا به طرح؛ طرح و پیشنهاد: نگارندگان.
 ت ۴ (چپ، پایین): نگاه چندبعدی و فضایی به طرح؛ طرح و پیشنهاد: نگارندگان.

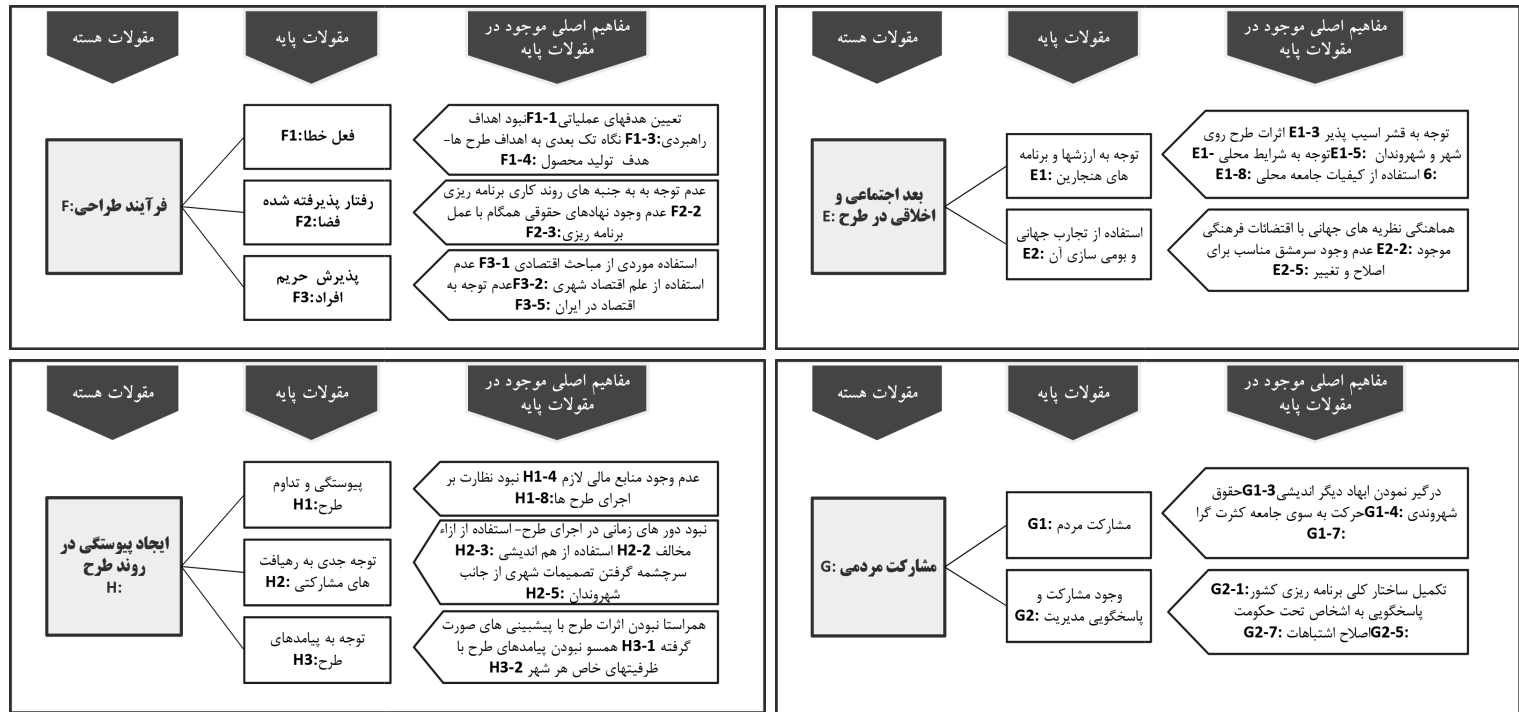
و شهروندان ناموفق عمل خواهند کرد (F3-1 و F3-2 و F3-5).
 - بعد اجتماعی و اخلاقی در طرح (ت ۷): بی‌توجهی به کیفیت زمینه‌ای در طرح‌های شهری مشکلات بسیاری را در پاسخ‌گو نبودن این طرح‌ها برای طیف‌های مختلف جامعه بخصوص اقشار آسیب‌پذیر داشته است. بدین ترتیب اثرات طرح بر روی شهروندان در طرح‌های توسعه‌ای لحاظ نمی‌شود و یا بسیار کم‌رنگ دیده می‌شود (E1-8 و E1-6 و E1-5 و E1-3). با استفاده از تجارب دیگر کشورها می‌توان به انجام طرح‌های آزمون‌شده و بومی‌سازی شده رسید. اما در بسیاری موارد اشتباهات دیگر کشورها با اثراتی جبران‌ناپذیر در طرح‌های توسعه‌ای دیده شده‌اند (E2-5 و E2-2).

- ایجاد پیوستگی در روند طرح (ت ۹): فقدان فرایند صحیح انجام طرح و وجود مشکلات متعدد ساختاری و اقتصادی پیش روی طراحان از ایجاد تداوم و پیوستگی طرح‌ها خواهد کاست

(H1-8 و H1-4). در چنین روندی نقاط مفقودی چون مشارکت مؤثر شهروندی به چشم خورد. این‌گونه طرح‌ها با دغدغه‌ها و نیازمندی‌های شهروندی فاصله خواهند داشت (H2-3 و H2-2 و H2-5). بدین ترتیب طرح‌ها با اهداف خویش فاصله‌ای جدی خواهند داشت (H3-2 و H3-1).

با تبیین نظریه به‌دست‌آمده در چارچوب مدل داده‌بنیاد، شرایط مؤثر در افزایش کیفیت مورد نیاز در طرح‌های توسعه شهری در معانی چون «نگاه بومی»، «انعطاف‌پذیری محتوایی طرح»، و «نگاه تک‌بعدی و تمرکزگرا به طرح» بیان شده است. قابل‌درک است که با این مدل توجه به بسترهای بومی و زمینه اصلی برنامه‌ریزی و همچنین نگاه مکانمند و زمانمند به طرح و افزایش بعد انعطاف‌پذیری و برگشت‌پذیری طرح و اثربخشی طرح‌های توسعه شهری چندین‌برابر خواهد شد. همچنین دیدگاه گسترده‌تر و چندبعدی به طرح‌ها در کنار توجه به مباحث

ت ۵ (پایین، راست). مشارکت مردمی، طرح و پیشنهاد: نگارندگان.
 ت ۶ (بالا، چپ). فرایند طرح، طرح و پیشنهاد: نگارندگان.
 ت ۷ (بالا، راست). بعد اجتماعی و اخلاقی در طرح، طرح و پیشنهاد: نگارندگان.
 ت ۸ (پایین، چپ). ایجاد پیوستگی در روند طرح، طرح و پیشنهاد: نگارندگان.

تهیه طرح» را مقوله هسته نهایی برشمرد و دغدغه پیش روی تحقیق‌پذیری طرح‌های توسعه شهری را با درخواست توجه به زمینه‌های اجتماعی-اقتصادی بستر فضا تحلیل و توصیف کرد. در «ت ۹» مدل مفهومی نگارندگان بر اساس نظریه داده‌بنیاد نشان داده شده است.

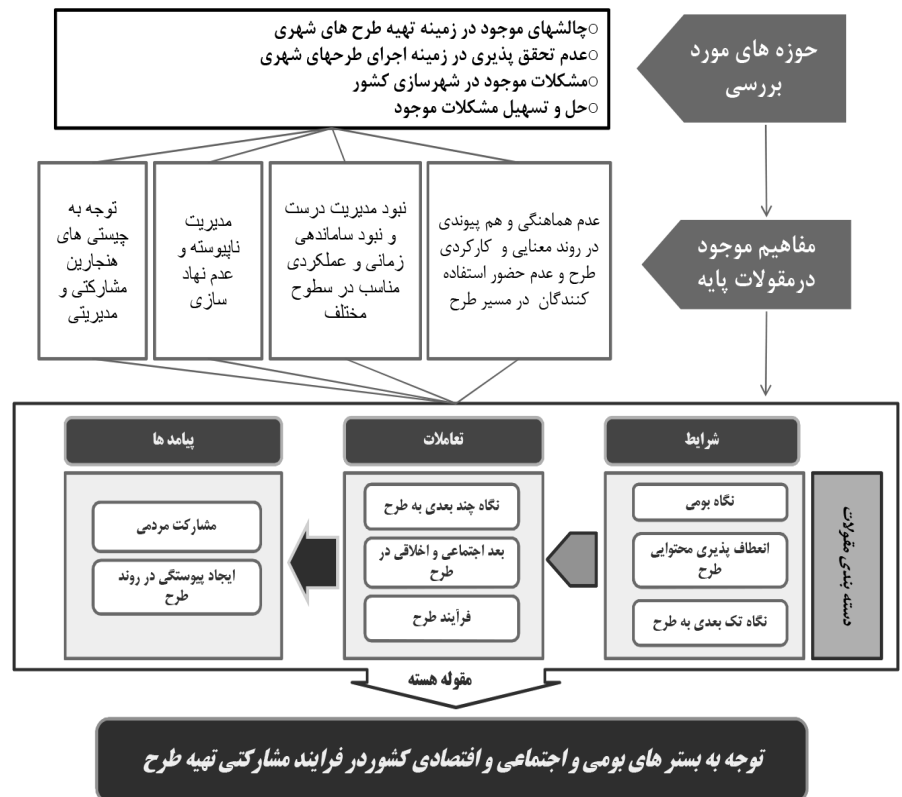
۹. نتیجه‌گیری

از آنجاکه هدف در تحقیق حاضر بررسی و برشماری چالش‌های موجود در موفقیت طرح‌های شهری در ایران است، در روند تحقیق مورد نظر دیده شد که فقدان نگاهی زمینه‌گرایانه که بتواند با مقتضیات اقتصادی و اجتماعی خود را مطابقت دهد، در فرایند تهیه، تصمیم، و اجرای طرح را می‌توان از مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار بر ناکارآمدی‌های موجود طرح‌های توسعه شهری در این کشور دانست.

ناکارآمدی نظام شهرسازی، که در بستر ضعف مدیریت و کمبود مطالبات شهروندی رشد کرده است، در طول زمان سبب‌ساز از هم‌گسیختگی فرایند تهیه و اجرای طرح‌ها در کشور شده است. این مهم در ناهمخوانی طرح‌های شهری با رشد اقتصادی کشور و نبود توانایی در تحقق طرح‌های شهری رخ نموده است. در این مسیر استفاده از مدل‌های شهرسازی موجود در کشورهای توسعه‌یافته و الگوبرداری از طرح‌های موفق توسعه‌ای در دیگر کشورها نیز نتایج محقق‌شده موفق‌تری را به دست نداده‌اند؛ چراکه زمینه‌گرا کردن این طرح‌ها نیازمند یک ساختار مدیریت‌شده یکپارچه شهری است تا بتوان کیفیات ارزشمند موجود در آن طرح‌ها را با کیفیات مورد نیاز شهرسازی کشور تطبیق داد. این شکل از برنامه‌ریزی تنها یک کپی‌برداری خام و ناقص بخصوص از الگوها و روش‌های غربی است و ساخت و ساختار شهرسازی بومی کشور توان رسیدن و هماهنگی با آن الگوها را ندارد، پس به تدریج کنار گذاشته شده و روند حذف را پیموده است. از سویی دیگر، باید توجه داشت که این روند زمینه‌گرایی‌سازی در کشور با استفاده از

اجتماع‌محور و اخلاقی در روند یک فرایند منسجم و یکپارچه از برنامه‌ریزی خواهد توانست موفقیت طرح‌های شهری را افزایش دهد. موضوع مهم و اساسی دیگر که در اثربخشی طرح‌های توسعه شهری مؤثر است، موضوع مشارکت مردم در همه ابعاد و فرایند برنامه‌ریزی است؛ چراکه رویکرد مشارکتی، هم به منزله مبنای تصمیم‌سازی و هم شیوه‌ای برای دستیابی به فعالیت و همکاری مشترک در روند بهسازی زندگی فردی و جمعی، یکی از مهم‌ترین لوازم جامعه مدنی و برنامه‌ریزی موفق محسوب می‌شود. با توجه به مفاهیم مستخرج از مضامین سخنان صاحب‌نظران شهرسازی، مقولات هسته به دست آمد. با همه گزینش‌ها و استنتاج‌های به دست آمده باید مقوله «توجه به بسترهای بومی و اجتماعی و اقتصادی کشور در فرایند مشارکتی

ت ۹. مدل مفهومی نگارندگان بر اساس نظریه داده‌بنیاد، طرح: نگارندگان.

می‌توان نیاز به بازخوانی ساختاری بسترهای بومی موجود در کشور را در روندی مشارکت‌محور محصول نهایی پژوهش معرفی کرد؛ چه اینکه این روند خواهد توانست یک مسیر رشد درونی را برای شهرسازی کشور و با استفاده مؤثر از تجربیات شهرسازی جهانی به دست دهد، مسیری که در آن، با توجه به حضور مؤثر مردم و مشارکت ایشان در تهیه و اجرای طرح‌ها، می‌توان روند اصلاح‌شده رشد شهری را پی گرفت، نکته‌ای که تأکید بسیاری از صاحب‌نظران را همراه داشت. از این‌رو در این تحقیق نیز بر ضرورت توجه به حضور استفاده‌کنندگان در فرایند تهیه طرح‌های شهری تأکید داشته است.

نتایج پژوهش نشان داد که بسیاری از طرح‌های شهری از نظر تحقق کمی و کیفی طرح دارای ضعف هستند. به این معنا که این روند نیاز یک بازخوانی در فرایند تهیه طرح‌های شهری را لازم داشته است تا بتوان در مسیر توسعه شهری در ایران به الگوی شهرسازی مؤثر دارای توان حل مشکلات شهرهای ایران و ساکنان آن دست یافت؛ مسیری که بتواند با نگاهی از درون شهر به آن و در بستر مشارکت‌محور شهری به ایجاد و رشد و توسعه شهرسازی کشور کمک کند.

مشارکت مردم در فرایند تهیه و اجرای طرح‌ها قابل‌دستیابی است، مسیری که در نظام شهرسازی امروز ما بسیار دور از دسترس به نظر می‌رسد، روندی که طرح‌های شهری را به سناریوهایی بدون نیاز به پاسخ‌گویی به استفاده‌کنندگان آن تبدیل کرده است. در تحلیل پیش رو با شماری از صاحب‌نظران حرفه شهرسازی مصاحبه شد تا بتوان ساختار پژوهشی لازم را در زمینه توفیق طرح‌های شهری با توجه به شرایط موجود در گذشته و حال شهرها و نظام شهرسازی کشور شکل داد. در روند تحلیل به دلیل رسیدن به مقولات ارزشمند و روشن‌کننده بر تعداد مصاحبه‌شوندگان افزوده شد تا بتوان به درک صحیحی از ساختار شهرسازی کشور بخصوص در زمینه ناکارآمدی طرح‌های شهری رسید. در طی فرایند پژوهش، بخش اول مقولات به دست آمدند که لازم دیده شد تا دوباره دسته‌بندی شوند. از این‌رو مقولات به دست آمده در سطح بالاتری با یکدیگر سنجیده شدند تا روند پژوهش بر اساس نوعیت مقولات ساده‌سازی شود و پیش رود و این‌گونه بود که استخراج مدل نهایی داده‌بنیاد با تأکید بر نگاه به بسترهای بومی موجود به دست آمد. با توجه به تفاسیر به دست آمده بر اساس نظریه داده‌بنیاد،

منابع و مآخذ

مؤثر در ناکارآمدی طرح‌های جامع شهری ایران؛ مطالعه موردی: طرح جامع تبریز»، در *جغرافیا و برنامه‌ریزی*، ش ۳۱ (بهار ۱۳۸۹)، ص ۱۳۱-۱۵۱.
 دلیر، کریم و سعید ملکی. «بررسی تغییرات کاربری اراضی شهری در طرح جامع و تفصیلی شهر ایلام طی دهه ۱۳۷۲-۱۳۸۲» در *جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای*، دوره ۴، ش ۸ (بهار و تابستان ۱۳۸۶)، ص ۶۵-۹۳.
 رهنمایی، محمدتقی و پروانه شاه‌حسینی. *فرایند برنامه‌ریزی شهری ایران*، تهران: انتشارات سمت، ۱۳۸۸.
 زنوز، بهروز. «ارزیابی تحقق‌پذیری طرح‌های شهری در تهران»، در *هفت‌شهر*، دوره ۴، ش ۵۳-۵۴ (تابستان ۱۳۹۵)، ص ۸-۳۵.
 مهندسین مشاور زیستا. *طرح ارزیابی جامع شهری ایران (مراغه، اراک، یزد،*

رفیعی، راضیه. ارزیابی اجرا در برنامه‌ریزی کاربری زمین؛ موردپژوهی: شهر لواسان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای، تهران: دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر، ۱۳۹۳.
 جمهوری، محمود و حسین ذبیحی و حمید ماجدی. «نظام اجرایی حلقه مفقوده برنامه‌های شهری در ایران، تحلیلی بر نظام اجرایی طرح‌ها و برنامه‌های توسعه شهری»، در *علوم و تکنولوژی محیط زیست*، ش ۳۷ (تابستان ۱۳۸۷)، ص ۸۸-۹۹.
 دانشور، تورج. *طرح‌ریزی کالبدی و برنامه‌ریزی منطقه‌ای در ایران*، تهران: انتشارات دانشیار، ۱۳۸۱.
 دلیر، کریم و محمدرضا پورمحمدی و علیرضا سلطانی. «بررسی عوامل

- بندرعباس، شیراز، زاهدان، رشت)، تهران: انتشارات سازمان برنامه و بودجه، ۱۳۷۲.
- مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران. «شاخص‌ها و معیارهای ارزیابی طرح جامع تهران»، در *دانش شهر*، ش ۱۱۲ (تابستان ۱۳۹۱).
- سعیدنیا، احمد. *کتاب سبز (راهنمای شهرداری‌ها)*، تهران: انتشارات سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور، ۱۳۸۳.
- مهندسین مشاور شارمند. *شیوه‌های تحقق طرح‌های توسعه شهری*، جلد سوم، تهران: انتشارات سازمان شهرداری‌های کشور، ۱۳۷۹.
- عزیزی، محمدمهدی و مجتبی آراسته. «ارزیابی تحقق‌پذیری پیش‌بینی‌های کاربری اراضی و پیشنهادهای جهات توسعه در طرح جامع شهر لار»، در *مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای*، دوره ۳، ش ۱۱ (زمستان ۱۳۹۰)، ص ۱-۲۲.
- عزیزی، محمدمهدی و سینا شهاب. «کاربرد انتقال حقوق توسعه (TDR) به Faludi. A. "The Performance of Spatial Planning", in *Planning Practice and Research*, 15 (2000), pp. 299-318.
- Friedmann, J. "Four Theses in the Study of China's Urbanization", in *International Journal of Urban and Regional Research*, 30 (2006), pp. 440-451.
- _____. *China's Urban Transition*, Minnesota: University of Minnesota Press, 2005.
- Glaser, B. & L. Strauss. *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*, Chicago: Aldine, 1967.
- Guyadeen, D. & M. Seasons. "Plan Evaluation: Challenges and Directions for Future Research", in *Planning Practice & Research*, 31(2) (2016), pp. 215-228.
- Healey, P. *The Implementation of Planning Policies and the Role of Development Plans*, The Report of Planning, Oxford, 1985.
- Kinzen, K. "Missed Connections: A Critical Analysis of Interconnections between Public Participation and Plan Implementation Literature", in *Journal of Planning Literature*, 31(3) (2016), pp. 299-316.
- Laurian, L. & J. Crawford & M. Day & P. Kouwenhoven & G. Mason & N. Ericksen & L. Beattie. "Evaluating the Outcomes of Plans: Theory, Practice, and Methodology", in *Environment and Planning B: Planning and Design*, 37 (2010), pp. 740-757.
- Laurian, L. & M. Day & P. Berke & N. Ericksen & M. Backhurst & J. Crawford & J. Dixon. "Evaluating Plan Implementation: عنوان سازوکار تحقق‌پذیری طرح‌های توسعه شهری؛ نمونه موردی: شهر کاشان»، در *نشریه مطالعات شهری*، ش ۴ (۱۳۹۱).
- علی‌اکبری، اسماعیل و محمدتقی رهنمایی و مهدی ابراهیمی بوزانی. «بررسی روش‌شناسی طرح‌های توسعه شهری در ایران»، در *فصلنامه جغرافیا*، سال یازدهم، ش ۳۷ (تابستان ۱۳۹۲)، ص ۹۷-۱۱۴.
- مافی، عزت‌الله و فرشید خراسانیان و روزبه دادجو. «بررسی تغییرات و میزان تحقق کاربری اراضی شهری شهر اسفراین طی دهه‌های ۱۳۸۰ و ۱۳۹۰»، در *مجموعه مقالات ششمین کنفرانس ملی برنامه‌ریزی و مدیریت شهری با تأکید بر مؤلفه‌های شهر اسلامی*، دانشگاه فردوسی مشهد، ۱۳۹۳.
- محمدریور، احمد. *روش تحقیق کیفی ضدروش*، تهران: انتشارات جامعه‌شناسان، ۱۳۸۸.
- Abrantes Patricia, Ines Fontes, Eduardo Gomes, Jorge Rocha. "Compliance of Land Cover Changes with Municipal Land Use Planning: Evidence from the Lisbon Metropolitan Region (1990-2007)", in *Land Use Policy*, 51 (2016), pp. 120-134.
- Alexander, E. "Dilemmas in Evaluating Planning, or Back to Basics: What is Planning for?", in *Planning Theory and Practice*, 10(2) (2009), pp. 233-244.
- Alexander, E.R. & A. Faludi. "Planning and Plan Implementation: Notes on Evaluation Criteria", in *Environment and Planning B: Planning & Design*, 16(1) (1989), pp. 127-140.
- Alterman, R. & M. Hill. "Implementation of Urban Land Use Plans", in *Journal of the American Institute of Planners*, 44(3) (1978), pp. 274-285.
- Barrett, Susan & Colin Fudge. *Policy and Action: Essays on the Implementation of Public Policy*, London; New York, Methuen, 1981.
- Barrett, S.M. "Implementation Studies: Time for a Revival? Personal Reflections on 20 Years of Implementation Studies", in *Public Administration*, 82 (2004), pp. 249-262.
- Corbin, J. & A. Strauss. *Basics of Qualitative Research: Techniques to Developing Grounded Theory*, 3rd Ed., Los Angeles, CA: Sage, 2008.
- Cullingworth, B. & V. Nadin. *Town and Country Planning in the UK*, New York: Routledge, 2006.

A Conformance-Based Methodology", in *Journal of the American Planning Association*, 70 (2004), pp. 471-480.

Long, Y. & Y. GU & H. Han. "Spatiotemporal Heterogeneity of Urban Planning Implementation Effectiveness: Evidence from Five Urban Master Plans of Beijing", in *Landscape and Urban Planning*, 108(2) (2012), pp. 103-111.

Lyles, W. & P. Berke & G. Smith. "Local Plan Implementation: Assessing Conformance and Influence of Local Plans in the United States", in *Environment and Planning*, 43(2) (2016), pp. 381-400.

MA, L. "Urban Transformation in China, 1949 - 2000: A Review and Research Agenda", in *Environment and Planning*, 34, (016) (2002), pp. 1545-1569.

Mastop, H. & A. Faludi. "Evaluation of Strategic Plans: The Performance Principle", in *Environment and Planning B: Planning and Design*, 24(6) (1997), pp. 815-832

Mastop H. "Performance in Dutch Spatial Planning: An Introduction", in *Environment and Planning B: Planning and Design*, 24 (1997), pp. 807-813.

Nadin, V. "The Emergence of the Spatial Planning Approach in England", in *Planning Practice & Research*, 22 (2007), pp. 43-62.

Pinho, P. & V. Olivera & S. Cecilia & S. Souse. "Designing a New Planning Approach", in *Citta_ centro de Investigacao do Temtono Transport e Ambiente*, 2012.

Pinho, P. & V. Olivera. "Evaluation in Urban Planning:

Advances and Prospects", in *Journal of Planning Literature*, 24(4) (2010), pp. 343-361.

Pinho, P. & V. Olivera. "Measuring Success in Planning (Developing and Testing a Methodology for Planning Evaluation)", in *Citta_ centro de Investigacao do Temtono Transport e Ambiente*, 2010.

Pressman, J.L. & A.B. Wildavsky. *Implementation: How Great Expectations in Washington Are Dashed in Oakland: or, Why it's Amazing those Federal Programs*, Berkeley: University of California Press, 1984.

Rossi, H. & W. Lipsey & H. Freeman. *Evaluation: A Systematic Approach*, Sage Publications, 2004.

Song, Y. & Y. Chen. *A Guidebook to Plan Evaluation (in Chinese)*, Shenzhen, China Architecture & Building Press, 2012.

Talen, E. "Success, Failure, and Conformance: An Alternative Approach to Planning Evaluation", in *Environment and Planning B: Planning and Design*, 24 (1997), pp. 573-587.

Tian, L. & T. Shen. "Evaluation of Plan Implementation in the Transitional China: A Case of Guangzhou City, Master Plan", in *Cities*, 28 (2011), pp. 11-27.

Tiffany Martindale, P.E. *Engage without Borders-USA, Planning, Monitoring, Evaluation and Learning Program*, International NGO Training and Research Centre, 2013.

Wildavsky, Aron. *Speaking Truth to Power: The Art and Craft of Policy Analysis*, London: Transaction, 1987.